

дати відповідні роз'яснення і викласти питання в редакції, що відповідає цим рекомендаціям. Але використання зазначеного пункту не завжди можливе. В іншому разі експерт змушений знову застосувати своє право заявляти клопотання щодо уточнення поставлених питань (п. 2.1 Інструкції), що також збільшує строки виконання ухвали/постанови про призначення експертизи.

Підсумуємо викладене: заporукою успішного та швидкого проведення експертизи, зокрема судово-психологічної, є якісно підготовлені матеріали (чітко поставлені завдання, надані об'єкти дослідження, якісний порівняльний матеріал).

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 16.02.2021).
2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 16.02.2021).
3. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 16.02.2021).

О. О. Слінець,

старший науковий співробітник Полтавського відділення ННЦ «ІСФЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»,
м. Полтава, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0454-2707>, e-mail: gannacok@gmail.com

С. П. Товкач,

науковий співробітник ННЦ «ІСФЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8382-4595>, e-mail: svetlanatov2009@gmail.com

ЩОДО ЮРИДИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НЕПОВНОЛІТНІХ ПІДОЗРЮВАНИХ (ОБВИНУВАЧЕНИХ)

Анотація. Обрання судом виду покарання чи виховного заходу щодо дитини-правопорушника має враховувати рівень її психічного розвитку та індивідуальних рис. Необхідність встановлення цих психологічних феноменів відображено в нормативних актах і може бути здійснено за допомогою судово-психологічної експертизи.

Ключові слова: вік, неповнолітній, дитина, кримінальна відповідальність, судово-психологічна експертиза, юридичне значення.

Abstract. The choice by court of the type of punishment or educational measure for a child offender should take into account the level of his mental development and individual traits. The need to establish these psychological phenomena is reflected in the law and can be done through forensic psychological examination.

Keywords: age, juvenile, child, criminal liability, forensic psychological examination, legal significance.

Аннотация. Избрание судом вида наказания либо воспитательного воздействия относительно ребёнка-правонарушителя требует учёта уровня психического развития и индивидуальных черт последнего. Необходимость установления этих психологических феноменов отражено в законе и может быть реализовано средствами судебно-психологической экспертизы.

Ключевые слова: возраст, несовершеннолетний, ребёнок, уголовная ответственность, судебно-психологическая экспертиза, юридическое значение.

Притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх має враховувати права дітей-правопорушників, стримувати їх повторну віктимізацію, сприяти ресоціалізації. Досягнути цієї мети можна, визнавши пріоритет виховного підходу над каральним, що відповідає міжнародним правовим нормам щодо дітей [1, 2].

Реалізація виховного підходу потребує врахування низки психологічних чинників, які визначають здатність дитини нести відповідальність (деліктоздатність),

зумовлюють специфіку проведення розслідування та вибір заходів впливу. Це відображено в законах більшості країн: в одних передбачено ювенальний кримінальний закон, в інших існують указівки щодо особливостей застосування норм кримінального права до дітей [3, 4, 5, 6].

Одним із необхідних критеріїв деліктоздатності особи є ступінь її особистісної, інтелектуальної, емоційно-вольової зрілості, який дає змогу повною мірою усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Відсутність такої здатності може бути зумовлена віковою незрілістю [5, 6, 7]. Історія урахування віку особи, яка порушила закон, для обрання заходів впливу на неї бере початок від Давнього Риму, ця практика продовжилася у країнах Європи (зокрема, у країнах, до складу яких входили українські землі) [3, 5].

Вік, із якого неповнолітній несе кримінальну відповідальність, встановлюють у єдиний або диференційований спосіб. За єдиного підходу деліктоздатність настає після досягнення певного паспортного віку. За диференційованого можливість кримінальної відповідальності дитини залежить від ряду чинників, серед яких суб'єктивні якості порушника (рівень психічного розвитку, наявність усвідомлення протиправності вчинку) [5].

Доцільність врахування індивідуальних особливостей дитини-правопорушника зумовлена тим, що на відміну від паспортного, психологічний вік є не датою, а періодом психічного розвитку людини, темп якого залежить від біологічних та соціальних факторів [7, 8, 9]. Усвідомлення дитиною суспільної небезпечності злочинного діяння не настає в момент досягнення 14- чи 16-річчя, констатація наявності/відсутності такого розуміння вимагає врахування психологічних особливостей неповнолітнього. У разі проблем із фізичним здоров'ям, порушеннями у функціонуванні сенсорних систем чи несприятливих умов виховання можливе відставання неповнолітнього у психічному розвитку, відсутність або обмеження здатності до

усвідомлення суспільної небезпеки вчинюваних дій і/або здатності до довільного керування своєю поведінкою, які можливо встановити у ході психологічного дослідження.

Врахування індивідуальних особливостей неповнолітніх правопорушників та відмінностей у темпі психічного розвитку дітей відображено у принципі «розуміння», понятті «вікової неосудності». У деяких країнах (Замбія, Кенія, Кіпр, Нігерія, Уганда, Фіджі та ін.) необхідною умовою деліктоздатності дитини є розуміння нею протиправності своїх дій. У Німеччині, Болгарії, РФ, Білорусі та ін. необхідними умовами для притягнення неповнолітнього до кримінальної відповідальності є не лише розуміння неправомірності вчиненого діяння, а й здатність діяти відповідно до цього розуміння [5].

Вік, із якого настає кримінальна відповідальність в Україні, визначений ст. 22 Кримінального кодексу України: це 16 років для більшості злочинів та 14 років щодо злочинів проти життя й здоров'я особи, основ національної безпеки, авторитету органів влади, об'єднань громадян і журналістів, правосуддя, миру, безпеки людства та міжнародного порядку, статевої недоторканості та статевої свободи, власності, волі, честі та гідності особи, громадської безпеки, порядку та моральності [10]. Формула вікової неосудності в Україні відсутня. Врахування особливостей психічного розвитку дітей забезпечуються додатковим переліком обставин, обов'язкових для доведення.

У ст. 485 КПК України («Обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх»), Постанові Пленуму ВСУ від 16.04.2004 р. № 5 «Про практику застосування судами України законодавства про злочини неповнолітніх» серед інших обставин, обов'язкових для доведення, указано на необхідність встановлення фактів психологічної природи: рівня розвитку неповнолітнього, ставлення до вчиненого діяння, умов життя та виховання, соціально-психологічних рис, важливих для індивідуалізації відповідальності чи обранні виховних заходів. Крім того, «за наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними...» [11, 12]. Водночас за наявності в нормативних актах вимоги встановлювати здатність неповнолітнього повністю усвідомлювати значення своїх дій і заходи керувати ними, відсутня указівка на правові наслідки встановлення цих психологічних феноменів, значення їх має бути оцінене судом разом з іншими обставинами.

Отже, аналіз правових норм щодо кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні дає змогу визначити

юридичне значення судово-психологічної експертизи неповнолітніх підозрюваних (обвинувачених). Воно полягає у встановленні психологічних фактів, які є підставою для індивідуалізації судом кримінальної відповідальності неповнолітнього: рівня психічного розвитку, сформованості ієрархії мотивів і системи цінностей, змісту потреб, рівня розвитку когнітивної, емоційно-вольової сфер, здатності повною мірою розуміти значення своїх дій і керувати ними, які виявилися за юридично значимих обставин.

Список використаних джерел

1. Конвенція про права дитини (20.11.1989) (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21.12.1995). Ратифіковано Постановою ВР від 27.02.1991 р. № 789-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/> (дата звернення: 21.02.2021).
2. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»). Прийнято резолюцією Генеральної Асамблеї від 29.11.1985 р. № 40/33. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211 (дата звернення: 21.02.2021).
3. Романюк В. В. Кримінальне судочинство щодо неповнолітніх : монографія. Харків: Друкарня Мадрид, 2016. 252 с.
4. Щегель Н. І., Павловська А. А. Особливості відповідальності неповнолітніх: кримінально-правовий аспект // Вісник Кримінологічної асоціації України. 2013. № 4. С. 95—102.
5. Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть : монография / под общ. и науч. ред. д-ра юрид. наук, проф. засл. деят. науки Рос. Федерации С. П. Щербы. Москва, 2009. 448 с.
6. Андрусак Г. М. Кримінальна відповідальність неповнолітніх за законодавством зарубіжних країн // Правова позиція. 2020. № 4 (25). С. 114—119.
7. Кудрявцев И. А. Судебная психолого-психиатрическая экспертиза. Москва : Юрид. лит., 1988. 224 с.
8. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Москва : Просвещение, 1968.
9. Эльконин Д. Б. Природа детства и его периодизация. Психическое развитие в детском возрасте / Избранные психологические труды. Москва : Педагогика, 1989, 560 с.
10. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 21.02.2021).
11. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 21.02.2021).
12. Про практику застосування судами України законодавства про злочини неповнолітніх : постанова Пленуму Верховного суду України від 16.04.2004 р. № 5 : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04> (дата звернення: 21.02.2021).

В. К. Словінський,

кандидат технічних наук, заступник завідувача відділу Черкаського НДЕКЦ МВС України, м. Черкаси, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6194-3171>, e-mail: vkslovinskyi@ukr.net

ВСТАНОВЛЕННЯ ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ ПОЖЕЖ НА АВТОМОБІЛЯХ ІЗ ГАЗОПОДІБНИМ ПАЛИВОМ

Анотація. Незважаючи на значний досвід експлуатації автомобілів з газобалонним обладнанням, ставлення до газового палива залишається децю упередженим.

Передусім це стосується уявлень про пожежну небезпеку газобалонних автотранспортних засобів.

Ключові слова: пожежа, транспорт, метан, пропан-бутан, газобалонне обладнання.